УДК 025.2:021.84:001]:027ю54(477-25)НБУВ

Леся Чайковська,
молодший науковий співробітник НБУВ

Євгенія Білько,
завідувач сектору національного бібліотечного ресурсу НБУВ

Особливості формування документного потоку наукових видань у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського у 2011—2015 роках: здобутки та перспективи

У статті розглянуто стан комплектування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського науковими виданнями на сучасному етапі та подано аналіз інформаційного потоку наукових видань за різними джерелами комплектування.

Ключові слова: *інформаційний потік наукових видань, комплектування фондів, обов'язковий примірник документів, заповнення лакун.*

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) із часів заснування надавала особливого значення питанням ефективного формування інформаційного потоку наукових видань, оскільки її робота завжди була тісно пов'язана з Академією наук України, що дозволило зберегти універсальний науковий фонд, а також національний фонд "Україніка" [6, с. 7]. Сучасна бібліотека орієнтована на розвиток інтеграційної функції, що забезпечує формування ресурсів, які охоплювали б усі галузі знання, і забезпечує органічне включення бібліотечно-інформаційного комплексу у світовий віртуально-інформаційний простір. В умовах сьогодення комплектування фондів НБУВ науковими виданнями залишається актуальним, оскільки Національна бібліотека України є культурним, документально-комунікативним та науково-дослідним центром, що забезпечує у взаємодії з національними спеціалізованими та іншими бібліотеками максимально повне формування, зберігання та загальнодоступність документально-інформаційних ресурсів [17, с. 2].

За даними Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова", простежуємо таку динаміку кількісних показників випуску наукових видань за останні роки (табл. 1, діагр. 1) [8, с. 8; 9, с. 3; 12, с. 88].

Таблиця 1

Випуск наукових видань в Україні у 2011—2014 рр.

Розділи цільового призначення	2011		2012		2013		2014	
	назви	тираж	назви	тираж	назви	тираж	назви	тираж
Усього	**22 826**	**46 565,7**	**26 036**	**62 120,5**	**26 323**	**69 576**	**22 044**	**55 312**
Наукові видання	4 832	1 676,3	5 303	1 814,9	5 500	1 803,9	4 819	1 550,1
% кількості назв, тиражу	21,16	3,6	20,36	2,92	20,89	2,59	21,86	2,8

Діагр. 1. Розподіл випуску наукових видань за назвами й тиражами

© Чайковська Л., Білько Є., 2016

Аналіз даних уможливлює висновок, що кількість друкованих одиниць наукових видань останнім часом зменшилася порівняно з попередніми роками, хоча у відсотковому відношенні до загальної кількості видань, які вийшли з друку, зросла.

Політична та економічна нестабільність, невисокий рівень видавничої діяльності у країні, розвиток наукового потенціалу нації, рівень чинного законодавства з питань надсилання обов'язкового примірника документів та інші фактори суттєво впливають на особливості формування документного потоку наукових видань.

Сьогодні основними джерелами комплектування фондів НБУВ науковими виданнями є обов'язковий примірник (ОП), дари, міжнародний та вітчизняний документообмін, видання НБУВ, державні програми. Пріоритетного значення набуває формування документного потоку наукових видань за таким джерелом комплектування, як обов'язковий примірник.

В Україні систему обов'язкового примірника регламентують закони України "Про обов'язковий примірник документів" від 9.04.1999 р. № 595-XIV [15] (зі змінами і доповненнями), "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів" від 12.01.2012 р. № 4319-VI [13], постанови Кабінету Міністрів України "Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів" від 10.05.2002 р. № 608 [16] та Президії Національної академії наук України "Про доставляння обов'язкових примірників видань" від 21 квітня 2010 р. № 118 [14]. Саме система ОП забезпечує формування національного інформаційного фонду, служить базою поточної державної бібліографії та статистичного обліку друкованої продукції.

Більшість наукових видань, що комплектуються за джерелом "обов'язковий примірник", надходять до НБУВ із видавництв "Наукова думка", "Знання", "Академперіодика", "Іліон", "Аспект-Поліграф", "К.І.С.", "Юридична думка", "Родовід" та ін.

У репертуарі наукового інформаційного потоку НБУВ значну кількість становлять книжкові, періодичні, продовжувані та невеликий відсоток — електронні видання. Серед усіх видів переважають книжкові, що, проте, не зменшує ролі періодики та електронних наукових видань. За термінами публікацій і зберігання наукової інформації книжкові, періодичні та електронні видання виконують доповнювальні функції.

Згідно з аналізом надходжень наукових видань до фондів НБУВ за "Анотованим каталогом книжкових видань Національної академії наук України. 2014" [1] та покажчиком "Періодичні видання Національної академії наук України. 2014" [10] маємо кількісні показники, наведені у табл. 2.

На жаль, наукові електронні видання становлять невисокий відсоток, що пов'язано з низкою об'єктивних причин, оскільки нині законодавство не передбачає обов'язкове надсилання до Книжкової палати України електронних видань, які не мають паперових аналогів [12, с. 138—139]. Отже, проблема створення ресурсів бібліотек за допомогою електронних баз даних — це питання, яке потребує оптимального вирішення в сучасних умовах. Комплектування фондів документами на електронних носіях є також актуальним для НБУВ. Щороку установа отримує в середньому 600 примірників цифрових видань, що становить лише 1,5% щорічних надходжень за джерелом "обов'язковий примірник", а показник доставляння наукових електронних матеріалів ще нижчий. Ситуація, що склалася довкола надходження документів на електронних носіях, свідчить про невисоку виконавчу дисципліну щодо Закону України "Про обов'язковий примірник документів", згідно з яким НБУВ має отримувати документи на всіх видах носіїв, зокрема й на електронних. Саме цей напрям потребує розробки законодавчих та нормативно-інструктивних документів, що впливатиме на створення повноцінного ресурсу українських наукових видань НБУВ.

Таблиця 2

Надходження книжкових та періодичних видань Національної академії наук України до НБУВ (2014—2015 рр.)

Види видань	Загальна кількість видань НАН України 2014 р. (кількість назв)	Видання НАН України, що надійшли до НБУВ у 2015 р. (кількість назв)
Книжкові видання	1 060	599
Періодичні видання	303	263

Сучасний стан інформатизації вимагає від бібліотек нових підходів як до формування фондів, так і до надання інформації користувачам. Головна мета діяльності наукових книгозбірень на нинішньому етапі — досягнення повноти й оперативності бібліотечно-інформаційного обслуговування. Зрозуміло, що виконання цього завдання безпосередньо залежить від стану впровадження сучасних технологій, спрямованих на забезпечення безперешкодного доступу читачів до відомостей. Тому сьогодні багато уваги приділяється новому напряму роботи наукових бібліотек — створенню електронних інформаційних ресурсів.

Опрацьовуючи масиви бібліографічних, реферативних та аналітичних даних, бібліотечні фахівці розробляють власні цифрові інформаційні продукти: електронні каталоги та бібліотеки, бібліографічні та реферативні бази даних. Тривають роботи з оцифрування рідкісних та цінних документів, що зберігаються у фондах, і подальшого формування електронних колекцій.

Сьогодні організація традиційних та електронних інформаційних ресурсів бібліотеки відбувається в тісній єдності, оскільки фонди доповнюють один одного і забезпечують бібліотечно-інформаційне обслуговування на якісно новому рівні [5, с. 431].

За кількісними показниками надходжень документів до фондів НБУВ джерело комплектування "обов'язковий примірник" відіграє найважливішу роль у формуванні інформаційних ресурсів установи. Вагому складову також становлять міжнародний документообмін та дари. Часто за цими джерелами до НБУВ надходять рідкісні наукові видання, яких немає у фондах книгозбірні (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка надходжень видань до НБУВ у 2011—2014 рр. за різними джерелами комплектування

Джерело комплектування	2011	2012	2013	2014
Обов'язковий примірник	35 605	38 326	39 050	38 928
Міжнародний документообмін	10 257	9 920	9 923	7 608
Вітчизняний документообмін	4 357	4 331	4 577	4 560
Дари	20 028	24 169	25 909	24 477
Видання НБУВ	1 479	1 656	1 865	1 478

Міжнародний документообмін сьогодні є єдиним джерелом одержання нової зарубіжної літератури, завдяки чому є можливість поповнити фонди малотиражними виданнями, які не надходять до книготорговельної мережі.

Окремим важливим складником документного потоку наукових видань, котрі НБУВ щорічно отримує як обов'язковий примірник документів, є академічні праці науково-дослідних установ (НДУ) НАН України. Від 2008 р. фахівці проводять перевірку та детальний аналіз надходжень академічних видань науково-дослідних установ НАН України до фондів НБУВ згідно з "Анотованими каталогами книжкових видань" [1—4], які щорічно готує Науково-видавнича рада НАН України. Діяльність такого характеру надає можливість вести постійний контроль за своєчасним і найповнішим надходженням обов'язкового примірника академічних видань до НБУВ та вживати необхідних заходів, пов'язаних із заповненням лакун.

За результатами початкової перевірки, згідно з "Анотованим каталогом книжкових видань. 2013 р." [2], у 2014 р. до фондів НБУВ надійшло 718 назв наукових документів як обов'язкових примірників, що становить 60% загальної кількості назв видань науково-дослідних установ у 2013 р., і відповідно 599 назв наукових видань у 2015 р., або 57% загальної кількості назв виданих наукових видань науково-дослідних установ НАН України згідно з "Анотованим каталогом книжкових видань. 2014 р." [1]. Зменшення надходжень обов'язкового примірника видань науково-дослідних установ НАН України до фондів НБУВ у 2015 р. пов'язано не лише із загальним станом видавничої справи у країні, а й зі скороченням видавничої діяльності НДУ НАН України: за останні два роки знизилася кількість наукових закладів, задіяних у видавничій діяльності (з 164 до 152), і назв випущених наукових видань (з 1197 до 1060).

Від 2011 до 2014 р. вийшло 4624 назви книжкових видань науково-дослідних установ НАН України. З них 3113 назв надіслано до фондів НБУВ як обов'язковий примірник, що становить 67% загальної кількості назв наукових документів, виданих за цей період. За даними аналізу згідно з "Анотованими каталогами книжкових видань" у 2013 р. було видано документів науково-дослідних установ НАН України на 84 назви більше, ніж у 2011 р., та на 137 назв більше, ніж у 2014 р. Коливання видавничої діяльності НДУ НАН України залежить від загального стану видавничої діяльності у державі: "Скорочення кількості книжкових видань як за назвами, так і за тиражами передусім пов'язано з наслідками фінансово-економічної кризи в Україні, недостатнім рівнем виконання нормативно-правових актів та неналежним рівнем фінансового забезпечення галузі" [7, с. 4].

Незважаючи на складне геополітичне становище у країні та наслідки фінансово-економічної кризи, ситуація стосовно надходження обов'язкового примірника видань науково-дослідних установ НАН України до фондів НБУВ залишається відносно сталою, про що свідчить невелика різниця в кількості назв видань НДУ, що надійшли до фондів НБУВ: 756 назв — 2011 р., 731 — 2012 р., 718 — 2013 р.

За результатами останньої перевірки згідно з "Анотованим каталогом книжкових видань. 2014 р." до фондів НБУВ не надійшло 479 назв книжкових видань науково-дослідних установ, що становить 43% загальної кількості назв академічних видань 2014 р. За територіальною ознакою видання, що не надійшли, розподілено неоднорідно, про що свідчать дані табл. 4.

Таблиця 4

Розподіл книжкових видань науково-дослідних установ НАН України, що не надійшли у 2014—2015 рр. до НБУВ, за територіальною ознакою

Місто	Кількість видань 2014/2015		Місто, країна	Кількість видань 2014/2015		Країна	Кількість видань 2014/2015	
Вінниця	0	1	Суми	1	0	Нідерланди	3	2
Дніпропетровськ	6	0	Тернопіль	4	5	Німеччина	40	39
Донецьк	23	24	Ужгород	6	2	Польща	7	9
Івано-Франківськ	2	0	Харків	25	10	Росія	14	16
Житомир	1	2	Херсон	1	2	Румунія	1	1
Київ	223	226	Черкаси	0	3	Сінгапур	1	0
Крим	20	4	Чернівці	2	1	Словенія	0	1
Луганськ	3	2	Чернігів	2	3	США	7	8
Львів	59	66	Білорусь	4	0	Туреччина	1	1
Мелітополь	1	1	Великобританія	2	3	Фінляндія	0	1
Миколаїв	0	1	Казахстан	1	2	Франція	4	0
Ніжин	2	3	Китай	0	1	Чехія	0	1
Одеса	11	7	Литва	1	1	Швейцарія	1	1
Полтава	1	2	Ліхтенштейн	1	1			
Рівне	2	0	Молдова	1	2	Японія	0	1

Значна кількість недоотриманих видань припадає на наукові документи, видані за кордоном, — 88 назв, що становить 18,37% загальної кількості видань, що не надійшли до НБУВ згідно з "Анотованим каталогом книжкових видань. 2013 р.".

Починаючи з 2014 р., наявна тенденція до позитивних змін. Зокрема, до НБУВ розпочали надходити видання науково-дослідних установ НАН України, які вийшли за межами України. Серед них ОП таких установ: Інститут фізики конденсованих систем, Інститут механіки імені С. П. Тимошенка, Український державний науково-дослідний і проектно-конструкторський інститут гірничої геології, геомеханіки і маркшейдерської справи, Інститут надтвердих матеріалів імені В. М. Бакуля, Інститут загальної та неорганічної хімії імені В. І. Вернадського та ін. Сьогодні надходження до НБУВ обов'язкового примірника видань, випущених за кордоном, є скоріше винятком і характеризується відсутністю стабільності.

Більшість матеріалів науково-дослідних установ НАН України, що не надійшли до фондів НБУВ, надруковано у Києві, вони становлять майже 50% загальної кількості недоотриманих академічних видань (табл. 5).

Таблиця 5

Розподіл видавництв за регіонами України*

Територіально-адміністративна одиниця	Кількість видавництв	Територіально-адміністративна одиниця	Кількість видавництв
Вінницька область	28	Одеська область	53
Волинська область	17	Полтавська область	29
Дніпропетровська область	54	Рівненська область	19
Донецька область	74	Сумська область	19
Житомирська область	14	Тернопільська область	24
Закарпатська область	21	Харківська область	163
Запорізька область	44	Херсонська область	21
Івано-Франківська область	24	Хмельницька область	30
Київська область	28	Черкаська область	30
Кіровоградська область	19	Чернівецька область	19
Луганська область	27	Чернігівська область	21
Львівська область	92	**м. Київ**	**639**
Миколаївська область	22	Крим	45

* Дані Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова" [12, с. 130].

Сьогодні ефективність процесу формування документного потоку наукових видань значною мірою залежить від наполегливих зусиль фахівців НБУВ і кооперації зі співробітниками бібліотек науково-дослідних установ НАН України, видавництв та авторів, що доводять дані табл. 6 та діагр. 2.

Зусилля, спрямовані на заповнення прогалин у комплектуванні, сприяють оптимізації процесу надходження наукових видань НАН України до НБУВ. Від 2011 до 2013 р. у такий спосіб отримано майже 309 назв книжкових наукових видань, що сприяло піднесенню рівня надходжень видань НАН України до фондів НБУВ на 9%. Пошук нових та оптимізація традиційних шляхів розширюють можливості комплектування новими науковими виданнями у співпраці з відповідними інституціями.

Стратегія розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України на період до 2020 р. спрямована на інтеграцію та кооперацію зусиль бібліотек України та інформаційних інституцій, що дасть змогу виробити нові підходи до проблем ролі бібліотечних установ в інтеграції науки й освіти та входження української науки до глобального інформаційного простору [11, с. 4].

"Бібліотека — це символ цілісності світу. Тому в багатьох країнах споруджують нові бібліотечні комплекси та модернізують наявні. Енергетичним джерелом і каталізатором теперішніх змін могла б виступити держава, виявивши запит на сучасну стратегію модернізації національної книжкової справи, стимулюючи процеси, які б реанімували галузь, дали б їй сили для повноцінного входження в глобальний книжковий світ" [12, с. 214].

Таблиця 6

Надходження видань Національної академії наук України до НБУВ (2011—2014рр.)

Рік	Видано (назв)	Надійшло (назв)	Надійшло (%)	Результати докомплектування (назв)	Результати докомплектування (%)	Загальна кількість (назв)
2011	1 113	756	68	92	8	848
2012	1 254	731	58	118	9	849
2013	1 197	718	60	99	8	817
2014	1 060	599	57	*	*	*

* — у процесі докомплектування

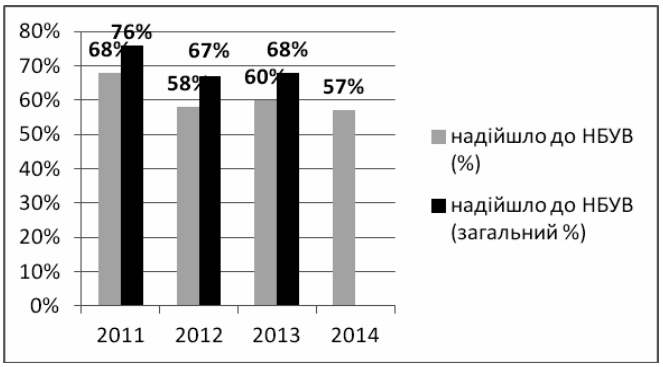

Діагр. 2. Відсотковий розподіл надходжень наукових видань до НБУВ

Список використаної літератури

1. *Анотований* каталог книжкових видань 2014 року / упоряд. : М. В. Язвинська, Ю. В. Діденко. — Київ : Академперіодика, 2015. — 500 с.
2. *Анотований* каталог книжкових видань 2013 року / упоряд. : М. В. Язвинська, Ю. В. Діденко. — Київ : Академперіодика, 2014. — 546 с.
3. *Анотований* каталог книжкових видань 2012 року / упоряд. : М. В. Язвинська, А. І. Радченко. — Київ : Академперіодика, 2013. — 440 с.
4. *Анотований* каталог книжкових видань 2011 року / упоряд. : А. І. Радченко, Ю. В. Віденко. — Київ : Академперіодика, 2012. — 412 с.
5. *Бодак О. П.* Формування електронних інформаційних ресурсів наукових бібліотек: сучасні тенденції, проблеми та перспек-

тиви / О. П. Бодак // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали міжнар. наук. конференції (Київ, 21—23 жовтня 2014 р.). — Київ : НБУВ, 2014. — 531 с.
6. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 1918—1941 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. — Київ : НБУВ, 1998. — 326 с.
7. *Мураховський А.* Українське книговидання: радянська доба і сьогодення / А. Мураховський // Вісник Книжкової палати. — 2014. — № 9. — С. 3—6.
8. *Мураховський А.* Книговидавнича діяльність в Україні: аналітичний огляд за підсумками 2014 року / А. Мураховський, С. Буряк // Вісник Книжкової палати. — 2015. — № 3. — С. 8—16.
9. *Мураховський А.* Книговидання в Україні: аналітичний огляд за підсумками 2013 року / А. Мураховський, С. Буряк // Вісник Книжкової палати. — 2014. — № 5. — С. 3—10.
10. *Періодичні* видання Національної академії наук України. 2014 рік. — Київ : Академперіодика, 2014. — 696 с.
11. *Попик В. І.* Формування цілісного національного бібліотечно-інформаційного простору як складова утвердження інформаційного суверенітету України / В. І. Попик // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали міжнар. наук. конференції (Київ, 21—23 жовтня 2014 р.). — Київ : НБУВ, 2014. — 531 с.
12. *Проблеми* розвитку українського книговидавництва, книгорозповсюдження та перспективи підтримки книгочитання в Україні : матеріали парламент. слухань у Верховній Раді України 15 травня 2013 р. / Верховна Рада України; Комітет ВР України з питань культури і духовності. — Київ : Парламентське вид-во, 2014. — 224 с.
13. *Про* внесення змін до деяких законодавчих актів щодо доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів : Закон України від 12 січня 2012 р. № 4319—VI / Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4319-17. — Назва з екрана.
14. *Про* доставляння обов'язкових примірників видань : Постанова Президії Національної академії наук України від 21 квітня 2010 р. № 118. — Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/snfrastructures/Legaltexts/nas/2010/regulations/Pages/118.aspx. — Назва з екрана.
15. *Про* обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 595—XIV: із змінами / Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/595-14. — Назва з екрана.
16. *Про* порядок доставляння обов'язкових примірників документів : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р. № 608. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/608-2002-п. — Назва з екрана.
17. *Чепуренко Я. О.* Державне забезпечення системи обов'язкового примірника творів друку України: етапи розвитку / Я. О. Чепуренко. — Київ, 1998. — 71 с.

В статье рассмотрено состояние комплектования фондов Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского научными изданиями в современных условиях и приведен анализ информационного потока научных изданий по разным источникам комплектования.

The article discusses the state of the acquisition of the National Library of Ukraine Vernadsky national collection by the scientific documents required under current conditions and the search of the information flow of the scientific documents for the different acquisition sources.

Надійшла до редакції 21 грудня 2015 року

УДК 021.64:001:63

Оксана Капралюк,
кандидат сільськогосподарських наук,
завідувач відділу науково-методичної роботи та реферування
Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН

Науково-методичне забезпечення та координування діяльності наукових сільськогосподарських бібліотек

Висвітлено засади науково-методичної роботи сільськогосподарських бібліотек, їхні завдання та функції, роль Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України як науково-методичного і координаційного центру. Розкрито роль корпоративної взаємодії мережі наукових сільськогосподарських бібліотек у сучасних умовах розвитку аграрної освіти, науки, виробництва на прикладі створених в Україні обласних територіальних об'єднань (ТО) та висвітлено діяльність головних бібліотек ТО як координаційних та організаційно-методичних центрів.

Ключові слова: *мережа сільськогосподарських бібліотек, територіальні об'єднання, координування, науково-методична робота.*

Наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук (ННСГБ НААН) виконує функції Головного науково-методичного та координаційного центру в єдиній системі бібліотек агропромислового комплексу України. Саме тому науково-методична робота — один із головних і традиційних напрямів її діяльності. Потреби часу вимагають пошуків оптимальних змін у формах і методах удосконалення бібліотечно-інформаційної, науково-методичної діяльності, впровадження й ефективного використання інформаційних комп'ютерних технологій, корпоративної взаємодії мережі сільськогосподарських бібліотек на основі створених в Україні обласних територіальних об'єднань (ТО).

У 2015 р. співробітники ННСГБ НААН провели збір та аналіз статистичних і текстових річних звітів роботи 185 бібліотек вищих навчальних закладів (ВНЗ) I—IV р. а. та науково-дослідних установ (НДУ) [3].

Зауважимо, що у діяльності мережі не брали участь бібліотеки ВНЗ I—IV р. а. та НДУ, розміщені в зоні проведення антитерористичної операції та на анексованій території, що значно відобразилося на кількісних та якісних показниках роботи об'єднання загалом.

Одним із головних напрямів діяльності аграрних бібліотек мережі є формування бібліотечного фонду, оскільки саме він є основою інформаційного забезпечення учасників навчально-виховного та наукового процесів. Аналіз стану

© Капралюк О., 2016